
Medievalismo en Extremadura

Estudios sobre Literatura y Cultura Hispánicas
de la Edad Media

Jesús Cañas Murillo
Fco. Javier Grande Quejigo
José Roso Díaz (Eds.)

Medievalismo en Extremadura
Estudios sobre Literatura y Cultura Hispánicas
de la Edad Media

Cáceres
2009

MEDIEVALISMO en Extremadura : Estudios sobre Literatura y Cultura Hispánicas de la Edad Media / Jesús Cañas Murillo, Fco. Javier Grande Quejigo, José Roso Díaz (Eds.). — Cáceres : Universidad de Extremadura, Servicio de Publicaciones, 2009

XXII, 1310 pp. ; 17 × 24 cm.

ISBN 978-84-7723-879-9

1. Literatura medieval-historia y crítica. I. Cañas Murillo, Jesús (Ed.). II. Grande Quejigo, Javier (Ed.). III. Roso Díaz, José (Ed.). IV. Título. V. Universidad de Extremadura, Servicio de Publicaciones, ed.

82.09"04/15"

Cualquier forma de reproducción, distribución, comunicación pública o transformación de esta obra sólo puede ser realizada con la autorización de sus titulares, salvo excepción prevista por la ley. Diríjase a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra.

© Jesús Cañas Murillo, Fco. Javier Grande Quejigo y José Roso Díaz, de la edición, 2009

© De los autores, 2009

© Universidad de Extremadura-Grupo "Barrantes Moñino", para esta 1.ª edición, 2009

Ilustraciones de cubierta: miniaturas de cancioneros del siglo XIII (Biblioteca Vaticana y Biblioteca Nacional de Francia) recogidas en el libro de Martín de Riquer, *Vidas y retratos de trovadores. Textos y miniaturas del siglo XIII*. Barcelona, Círculo de Lectores-Galaxia Gutenberg, 1995.

Edita:

Universidad de Extremadura. Servicio de Publicaciones

Plaza de Caldereros, 2. 10071 Cáceres (España)

Tel. (927) 257 041; Fax (927) 257 046

E-mail: publicac@unex.es

<http://www.unex.es/publicaciones>

I.S.B.N.: 978-84-7723-879-9

Depósito Legal: M-52.674-2009

Impreso en España - *Printed in Spain*

Impresión: Dosgraphic, s. l.

APROXIMACIÓ A LA *LEGENDA DE SANCTA CATHERINA DE SENA*, MANUSCRIT ANÒNIM DE LA BIBLIOTECA NACIONAL DE MADRID

Carmen Arronis i Llopis
Universitat d'Alacant

1. INTRODUCCIÓ

En aquesta comunicació realitzaré una aproximació al manuscrit 8.214 de la Biblioteca Nacional de Madrid, manuscrit anònim, probablement del segle XV, que arreplega una vida de santa Caterina de Siena en llengua catalana.

Es tracta d'una traducció al català de la coneguda com a *Legenda maior* de Ramon de Càpua (Càpua 1330ca.-Nuremberg 1399), és a dir, la biografia que el confessor de la santa escrigué en llatí i que fou el text base del procés de canonització. Poc se sap d'aquest manuscrit, tant de la seua autoria o datació concreta, com de la seua composició, ja que no ha estat objecte específic d'estudi de cap treball previ. Només alguns treballs, com ara Wittlin (1998) o Casas (2007), li han dedicat atenció posant-lo en relació amb altres textos d'ídèntica temàtica i de datació propera als què em referiré més endavant. Serà interessant, llavors, caracteritzar-lo i acarar-lo amb la font original llatina per analitzar la qualitat de la traducció, així com comparar-lo amb les altres traduccions realitzades al català del text de Càpua, per veure si el text respon a alguna voluntat estilística concreta per part del traductor. A més, serà interessant veure si se'n pot desprendre alguna informació referent al culte per santa Caterina de Siena en terres catalanes.

A continuació, llavors, tractaré d'aportar llum sobre el text per tractar d'esbrinar els possibles interessos a què pogué respondre, i si l'anàlisi ho possibilita, per veure quin tipus d'autor i de públic hi hagué al darrere. En primer lloc esbossaré una breu contextualització del text per veure la seua vigència en quant a relat hagiogràfic centrat en la figura de santa Caterina. Tot seguit oferiré una descripció codicològica del text; i, en tercer lloc, una descripció dels trets lingüístics i estilístics més rellevants, per tractar de d'emmarcar-lo en una àrea lingüística i temporal concreta. Finalment, afegiré un acarament d'alguns fragments de l'obra amb l'original llatina per traure'n tot seguit algunes conclusions.

2. LA LITERATURA HAGIOGRÀFICA EN LA LITERATURA CATALANA DEL S. XV

És ben sabut a hores d'ara que al llarg de tota l'edat mitjana es féu un consum habitual de literatura hagiogràfica (Baños Vallejo, 2003). La literatura catalana del segle XV no n'és una excepció, especialment a l'àmbit valencià i en el darrer terç del segle XV

i començaments del XVI, quan trobem una gran quantitat d'obres que ho confirmen. Alguns dels autors més reeixits del període dedicaren atenció a les vides de sants, com ara Joan Roís de Corella amb *La vida de la gloriosa santa Anna, Història de la gloriosa santa Magdalena* i *Història de Josef, fill del gran patriarca Jacob*; Jaume Gassull, amb la *Vida de santa Magdalena en cobles*, Joan Carbonell amb la *Ystòria de Joseph, marit de Maria*, o Miquel Peres, autor sobre el qual realitze la tesi doctoral, i que compta amb *La vida de la sacratíssima verge Maria, La vida de sancta Catherina de Sena* i *La vida de sant Vicent Ferrer*. A banda, es compta també amb un elevat nombre d'obres hagiogràfiques d'autoria desconeguda, com una *Vida de sancta Bàrbara*¹ o una *Vida de sancto Honofre*, que sembla també d'autoria valenciana. Deixant de banda les vides de sants creades de manera exempta, o que al menys sembla que circulaven individualment, no s'ha d'oblidar els abundants manuscrits i edicions de *Flos Sanctorum* (Aragüés Aldaz, 2004: 517-518), les reelaboracions de la *Legenda Aurea*, en què es compilaven nombroses vides de sants, ni tampoc altres tipus de composicions literàries derivades d'aquesta temàtica, com ara les versificacions dedicades a recordar i elogiar la vida dels sants. En la tradició catalana es compta per exemple amb el *Cançoner Sagrat de Vides de Sants* (Folché-Delbosch, 1912) atribuït al valencià Miquel Ortigues, compilació de gojos que celebren la vida de bona part dels sants continguts en la *Legenda Aurea*. I, finalment, no hem d'oblidar els nombrosos certàmens poètics celebrats amb la mateixa finalitat: elogiar la vida i miracles d'un sant concret amb la concurrència de composicions de diversos autors (Ferrando, 1983).

I així, entre les manifestacions hagiogràfiques, i pel que sembla deduir-se dels textos conservats, sembla que hi ha determinats sants que gaudeixen d'un major interès per part dels lectors que d'altres, i dels quals sovintegen les manifestacions literàries, com és el cas de Caterina de Siena (Siena 1347-Roma 1380). La figura de la dominica va adquirir gran fama fins i tot en vida i entre els seues contemporanis per moltes raons: per la seua dedicació contínua a la cura dels necessitats, pel rol que desenvolupà com a defensora del papa romà en el Cisma d'Occident, o bé per les seues visions místiques o miracles, fama que va augmentar notablement després de la mort (amb la multiplicació dels miracles que se li atribuïen) i posterior canonització en 1461. Pocs anys després de la seua mort, i a partir de la *Legenda maior* de Ramon de Càpua, i de la versió més reduïda d'aquesta, la coneguda com a *Legenda Minor*, de Tomàs de Caffarini, es van multiplicar els relats sobre la seua vida, tant en llatí com en italià, i d'ací traspassaren a d'altres llengües romàniques. En el context ibèric, hem de notar que la seua recepció no es produí fins a ben entrat el segle XV i quasi al XVI, cosa que no ha de sobtar si considerem que els diversos regnes peninsulars havien donat suport al papat d'Avinyó en el conflicte cismàtic. Tanmateix, és el context català el primer en assolir el culte per la santa, cosa que es reflecteix en la notable producció d'obres relacionades, especialment en la València del darrer terç del segle XV i començaments del segle XVI.

[...] la seva obra i especialment la seva biografia hi van arrelar i van exercir una profunda influència espiritual i àdhuc política; sens dubte gaudiren d'un gran atractiu, tant en l'àmbit eclesiàstic com en la societat laica, des de l'alta noblesa i la clerecia fins al poble senzill. (Casas, 2007: 92)

¹ Atribuïda per Martos (2000) a Roís de Corella.

La seua biografia es troba inclosa en el *Flos sanctorum* imprés a Barcelona en 1494; es compta amb traduccions de la *Vida exemptes*, com la de Miquel Peres (València, 1499) i la de Tomàs de Vesach (València, 1511); i també apareix versificada en diverses ocasions: en cançoners (com en el *Cançoner Sagrat*); en certàmens, com el celebrat a València en 1511 promogut per Tomàs de Vesach (com a cloenda del qual s'edità la nova traducció de la vida traduïda per ell mateix) i en composicions versificades exemptes, com la de Narcís Vinyoles, editada com a colofó a l'edició de la *Vida* de Peres. Sobta, doncs, l'abundant nòmina d'obres d'idèntica temàtica, i hom no pot evitar de preguntar-se a quines motivacions pot respondre.

És relativament senzill explicar la proliferació de les obres dedicades a narrar la vida de Caterina en el context valencià d'aleshores, una de les causes més importants és per la relació estreta d'alguns d'aquests autors amb el convent dominicà de Santa Caterina fundat a València en 1491 sobre un cementeri jueu, convent vinculat amb l'aparat de la Inquisició, i que comptava amb el benefici de la reina Isabel. Miquel Peres, procurador de la Inquisició, dedica a les monges del dit convent en 1499 la traducció de la *Vida*, com ell declara en el pròleg, per pres de mossén Bernat Fenollar; Tomàs de Vesach, confessor de les monges del convent uns anys després, en 1511, convoca un certamen per a celebrar la figura de la santa, i realitza així mateix una nova traducció de la biografia (com ell diu «pensant que tan devotíssima legenda com aquesta en pochs lochs se troba»), tot rebutjant implícitament la realitzada per Peres a causa de l'estil artitzat d'aquell, com declarà en el pròleg².

És important conèixer el context cultural en què s'insereixen les obres per veure a quins condicionants pogueren haver estat subjectes. Sabem que a València, la figura de santa Caterina es considerava també un símbol d'antisemitisme a conseqüència de les pràctiques que es portaven a terme en el dit convent³, tarannà que es pot apreciar en algunes composicions poètiques. També, com a conseqüència del context històric, podem donar explicació a omissions temàtiques en les obres, com per exemple en el cas de Peres, que suprimeix en la traducció que realitza del *Chronicon* de sant Antònio de Florència tota la part dedicada a relatar la vida pública de Caterina com a ambaixadora del papa romà, potser per evitar recordar que la Corona Catalana donà suport al papat d'Avinyó. El context literari que emmarca els autors/traductors també exerceix un pes important en les obres: Peres, integrant de les tertúlies literàries valencianes⁴, fa de la seua traducció una obra estilísticament bella seguint el model de

² «[...] perquè dita istòria puga ésser largament e difusa comunicada a tots aquells e aquelles qui la volran, la he feta emprentar en nostra lengua valenciana; no curant, emperò, de servar estil poètic ni modo artitzat en lo arromançar, sinó planament e grossera, segons lo meu modo comú de parlar. E açò he fet tant per esquivar semblants modos, los quals als religiosos no satisfan, quant encara perquè moltes vegades en coses devotes y espirituals fan perdre la sentència e la intel·ligència de la istòria, especialment entre les indoctes e ignorants, segons són per major part les dones e altres persones semblants, per amor de les quals he volgut pendre principalment, après Déu, aquesta fatiga e treball, certificant que en la present istòria per mi arromançada res de mon cap que mude sentència no y he affigit ni levat, sinó feelment de latí en romanç trelladant» (Vesach, 1511: aiiiv).

³ Vegeu el testimoni d'un viatger alemany a València en aquells anys a Münzer (1991).

⁴ Peres probablement participà en aquestes tertúlies, ja que mantenia bones relacions amb la resta dels integrants que hi participaven, i a més s'ha conservat una *Pregunta* i *Resposta* articulada amb Joan Verdancha que indica el seu interès profà pels jocs literaris propis de les tertúlies. Cf. Arronis, «Algunes

la prosa artitzada i llatinitzant tant de moda en la València de finals del XV; tanmateix Vesach, allunyat d'aquestos grups de lletraferits, imposa un caràcter més sobri i concís a la seua traducció, fent, fins i tot, una declaració explícita al pròleg, i tradueix fil per randa la *Legenda* de Càpua.

Però l'interés i la devoció per Caterina excedeix aquestes relacions locals esmen-tades. A nivell doctrinal la dominica constituïa un model exemplar per a la nova es-piritualitat que s'imposava aleshores, una espiritualitat més intimista, centrada en la imitació de la vida de Jesucrist, i santa Caterina constituïa un exemple fidedigne⁵. Els teòlegs recomanaven tant la lectura de la seua vida com de les seues obres. Sobretot a partir del segle XVI. Però en el context català ja tenim indicis d'un interès per la santa molt anterior, fins i tot abans de la data de canonització:

Sabem que la reina Maria, l'esposa del Magnànim, tenia entre els seus llibres la Lle-genda de santa Caterina de Siena, tal com consta en l'inventari que es va fer l'any 1457. Aquest llibre de la reina tenia l'incipit en llatí (és l'inici del primer pròleg) i és el mateix començament del manuscrit de la Biblioteca Nacional. Igualment l'explicit del llibre de la reina Maria era en català. (Casas, 2007)

És a dir, que a terres catalanes hi havia un interès per la santa abans fins i tot de la seua canonització, però és que no hem d'oblidar l'estret contacte que aleshores existia amb Itàlia, havent sigut el regne de Nàpols conquerit només uns anys abans, en 1443.

Probablement el manuscrit de Madrid no és el mateix que el descrit en l'inventari de la reina (Toledo Guirau, 1961: 57), ja que l'acabament és diferent⁶, però degué ser un de semblant, ja que respon fins i tot a la mateixa descripció física de l'exemplar, com veurem tot seguit. Però de tota manera, siguen dues còpies d'un mateix testimoni, o dues de semblants, confirma l'interés incipient que sobre la dominica es respirava en terres catalanes a tot arreu, ja que el text, com veurem en la descripció lingüística, no sembla pertànyer al context valencià.

3. DESCRIPCIÓ CODICOLÒGICA DEL MANUSCRIT

Només BITECA i els catàlegs de la Biblioteca Nacional de Madrid⁷ donen referències del manuscrit, tot i que contenen algunes imprecisions. Per exemple, descriuen l'obra integrada per dues parts, en lloc de tres, divisió idèntica a la de la font de Càpua, i no noten que el segon dels pròlegs de Càpua ha estat copiat a la fi de la primera part,

consideracions sobre la poesia profana de Miquel Peres compilada en el Cancionero General de Hernando del Castillo», en *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, León, Universidad de León, 2007, pp. 257-264.

⁵ Per a més informació sobre el culte per santa Caterina vegeu Arronis (La vida de sancta Caterina de Sena de Miquel Peres, Alacant, Universitat d'Alacant-Departament de Filologia Catalana, 2007, pp. 58-64).

⁶ «Per "Primo hun libre appellat *Sancta Caterina de Cena*, cubertes de pergami ab un correg a modo mercantívol, scrit en paper a corondells quinternat en pergami, e comença lo dit libre: *Vox spiritalis est aquile*, etc. Feneix: *per avant lo vulla guardar, amen*, segons pus larch és contengut en libre de scriva de ració"» (Toledo Guirau, 1961: 57).

⁷ Andrés, «La valiosa colección de códices del Conde de Guimerá en la Biblioteca Nacional», en *Varia Bibliographica: Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel, Reicherberger, 1988, pp. 47-54; i Domínguez Bordona (1931).

i no en el seu lloc natural previ al cos de l'obra, ja que en aquest pròleg s'explica la divisió de continguts que se segueix en les diferents parts de l'obra.

El manuscrit es conserva en una enquadernació que sembla l'originària, de pergami amb vetes per a ser lligat. En mesura de quart (292 × 220 mm), l'integren 165 f. distribuïts en 12 quaderns (a11 (falta el ai), b12, c14, d14, e14, f14, g14, h16, i16, k16, l16, m6.) dels que se'n conserva la numeració a l'angle dret inferior. El text de la *Ligenda* acaba al foli 162r, i se segueixen 4 folis en blanc preparats per a la còpia, amb la caixa d'escriptura disposada en dues columnes delimitades (202 × 67 mm, amb una cabuda d'unes 37 línies cadascuna)⁸. A banda hi ha dos fulls de guarda d'un paper diferent. Els folis, a més, contenen en l'angle superior dret de cada *recto* una altra numeració aràbiga, que poguera ser bé original del copista, bé d'un lector posterior, però en alguns casos a l'índex previ dels continguts s'indica la pàgina en què, segons la numeració aràbiga, comença cada capítol.

Les marques d'aigua són especialment interessants pel que fa a la descripció codicològica. S'hi contenen fins a tres marques d'aigua diferents: dues fletxes creuades damunt d'un cercle; un compàs; i la fletxa amb dues cercles o rodes. Aquesta darrera marca sembla la més interessant perquè ens ajuda a acotar la datació del text, d'ella Briquet (1988: 72-73) escriu:

Char à deux roues, 67 à 74 –8 variétés, de 1414 a 1458. [...] Cette marque présente un intérêt particulier, par ce fait qu'elle était sur son déclin à l'époque de la découverte de l'imprimeure (9. Nous ne l'avons pas rencontrée dans des documents d'archives postérieurement à 1486) et qu'elle ne se trouve que dans les premiers incunables; elle peut donc aider à déterminer la date d'impressions non datées. Ce filigrane provient certainement d'une ou de deux papeteries italiennes [...].

Cosa que, faria situar el text a la segona meitat del segle XV o 2 primers terços del segle com a més tardanament.

La còpia és acurada, amb lletres capitals decorades amb motius florals en tres colors: roig, violeta i blau; el color blau i roig s'alternen en els calderons. És obra d'un únic copista; els catàlegs classifiquen el tipus de lletra com a humanística, de la segona meitat del XV (només Bordona [1931: 66] apunta que poguera ser del XIV o del XV). Tanmateix hi són presents correccions i esmenes del mateix copista, que de vegades, en equivocar-se, bé tatxa i reescriu, afegeix mots entre les línies, o bé posa un asterisc i escriu la correcció al marge si és llarga.

Al manuscrit, a més, hi apareixen altres mans que anoten inscripcions als marges, bé en català o en llatí, i que corresponen a lectors o posseïdors de l'obra. Hi ha de segur dues lletres diferents. El que anomenaré lector 1 (perquè hi és més present), és el que més incideix sobre el text; sembla que mentre llegeix, confecciona al marge una espècie de guia per diferenciar la temàtica dels paràgrafs, i així escriu els noms de llocs o dels personatges dels que es parla («ses filles Katerina e Joana», «Alisa cosina sua», «Nicolau»); indica l'edat de Caterina en cada moment («in vi anno», «de vii anys»); diferència parlaments, oracions o miracles («miracles», «santiments», «res-

⁸ A la fi del primer quadern també trobem folis en blanc preparats per a la còpia (10-12v).

posta del pare a la filla Katerina»); subratlla fragments que li interessin i de vegades en resumeix al costat el contingut («siat cor meum immaculatum ut non confundat»); i, en algunes ocasions fins i tot, completa, corregeix i esmena el text original. Així substitueix mots incorrectes pel sentit de la frase («leguda» per «deguda», «jutjareu» per «pensareu», etc.); afegeix paraules que s'hi escauen («açò ésser en tal manera fermat en la mia [pensa] que [...]»), i, fins i tot, actualitzant formes morfològiques o expressions («tenror d'edat» per «joventut d'edat», «repós en pau» per «estiga en pau», «dix» per «diguí», etc.).

El lector 2, amb un tipus de lletra que sembla posterior (potser del segle XVI o XVII) usa una tinta més clara i té una lletra de major grandària. Continua el procés del lector anterior afegint mots que servisquen de guia al marge, i destaca també alguns fragments que li interessin del text, normalment senyalant-los amb el dibuix d'un dit que l'assenyala.

Aquestes actituds que denoten una lectura atenta del text per part dels lectors, els quals confeccionen aquesta mena de guia per recordar i situar-hi les dades, o per localitzar fragments interessants més ràpidament, podria apuntar a un tipus de lector interessat a treballar el text perquè després l'ha de transmetre, per exemple un rector o un religiós al si d'un convent, però açò només és una hipòtesi, perquè no es coneixen dades sobre els primers propietaris de l'exemplar.

Les primeres notícies són del segle XVII: el posseïdor fou l'erudit aragonés Gaspar Galceran de Castre Pinós, Comte de Guimerà (BCN 1584-Zaragoza 1638), a la mort del qual en 1638, part de la seua extensa i rica biblioteca va ser cedida a la casa dels ducs d'Híjar, fins que un segle després, el 1735, el duc d'Híjar d'aleshores, Fadrique Fernández de Híjar, de Portugal i Silva, vengué tota la col·lecció de manuscrits que posseïa, incloent-hi aquest, a la Biblioteca Nacional⁹. En la descripció del lot adquirit (Libros manuscritos que se han comprado para uso de esta Real Biblioteca de la Librería del Conde de Guimerá), l'exemplar es descriu de la següent manera: «Capua (Raimundo de): *Vida de Santa Catalina de Sena* en lemosín, el año 1398 = Ms. 8214 [S. XIV-XV, papel, f. 162]»¹⁰. Tanmateix aquesta data no correspon a la traducció de l'obra, sinó a la data que constava en el text llatí usat com a font, i que s'hi especifica al colofó, ja que el copista ni altera mínimament, ni s'allunya voluntàriament de l'original:

Esplegada és tota la ligenda de santa Catherina de Sena verge, la qual compongué lo reverent pare frare Ramon de Càpua, de santa Thelogia professor e de tot l'orde dels Prehicatoradors general maestre, devers los anys de nostre Senyor Mil cccclxxxiii; e per ell primerament fon publicada en Sicilia, despuys en Venécia, Mil cccxciii, e après en la província de Teuthònia, ço és, de Alamanya, hon en lo dit temps anà, e finalment aquí

⁹ Molts dels manuscrits catalans que es conserven a la Biblioteca Nacional de Madrid procedeixen de la mateixa venda, com és el cas del *Breviari d'Amor*, les *Tragèdies de Séneca*, el *Libre dels Secrets* d'Aristòtil, les *Històries Troianes* de Guido della Colonne, les obres d'Ausiàs March, etc., fet que mostra el caràcter erudit del Comte de Guimerà i la voluntat de recol·lecció d'obres medievals de tota mena. Vegeu Andrés, «La valiosa colecció de còdices del Conde de Guimerá en la Biblioteca Nacional», en *Varia Bibliographica: Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel, Reicherberger, 1988, pp. 47-54.

¹⁰ Andrés, *ibidem*, p. 53.

en lo covent de Noribergen de l'orde dels frares prehicadors, any Mil cccxcviii. Trespassà a nostre Senyor lo die quart o ·v· del mes d'octubre l'ànima del qual repós en pau. Amen. *Deo Gratias.* (162r)¹¹

És a dir, que la font llatina emprada, llavors, és una còpia realitzada al convent dominicà de Nuremberg l'any 1398, arribada a terres catalanes i traduïda pot ser, al si d'un monestir i per a l'ús dels religiosos o religioses de la comunitat a mitjans segle XV, si pensem en la datació que Briquet esmentava pel que fa a una de les marques d'aigua. Anem a veure, però, si la descripció lingüística es correspon amb aquesta datació.

4. CARACTERITZACIÓ DE LA LLENGUA I L'ESTIL

Pel que fa a la caracterització lingüística del text, s'ha de parar atenció a dos plànols diferents: d'una banda als trets lingüístics que permeten d'apropar-lo a una variant geogràfica determinada i, en la mesura del possible, a un moment històric; i, d'una altra banda, al tipus de llengua resultant del procés de traducció d'un text llatí.

Una primera aproximació al text deixa evidents alguns dels trets que ajuden a caracteritzar-lo dialectalment. El més cridaner és, sens dubte, la presència notòria d'oscil·lacions vocàliques entre *a/e* i *u/o*, tret fonètic característic del català oriental. Els exemples són ben abundants tot i que no apareixen de manera generalitzada, i són presents tant en posició postònica com pretònica i en mots de totes les categories gramaticals: *conaxents, custum, demunt, munstran-li, encare, agreujade, las tuas, l'anemich, ensenyave, homa, conagut, rebude*, i un llarg etcètera. Tret, com es pot comprovar, massa comú al text per a no indicar una realització fonètica particular.

Casas (2007, 96) declara que aquesta versió de la vida de santa Caterina de Sena «es va fer dins de l'entorn dominicà valencià», però no n'argumenta les raons. Tanmateix el text no presenta cap tret evident que decline la balança cap a una autoria valenciana. No sembla haver-hi marques morfosintàctiques, fonètiques o lèxiques pròpies de la variant occidental. Els demostratius usats són sempre els tòpics (*aquest*); la formació del plural es realitza mitjançant *-s* (*bessós*); sistemàticament es troba la realització de substantius amb la *-s-* intervocàlica (*fortalesa, bellesa*); etc. i, quan es troba alguna paraula típicament pròpia de la variatant occidental, com poguera ser «spill», no s'ha d'oblidar que el text original llatí conté la forma «speculum», amb la qual cosa la tria no resulta espontànea.

I és que, tot plegat, sembla indicar que la llengua pertany a un moment en què els dialectes catalans oriental i occidental encara no estaven netament definits. Pel que fa al lèxic, a més, trobem la presència i l'ús de certs tèrmenes que denoten que el text

¹¹ Tant és així que en algunes ocasions arribem a trobar fragments com aquest: «Aquestes coses tant com pus pròp[i]ament he pogut del dit libre he tralladat en latí, no mudant en res sentencialment, servant les paraules de la verge tant com l'estil o dictat de la latinitat ho ha permès». Altres traductors, com Vesach, que tradueix la mateixa font i tampoc s'allunya de l'original de Càpua, evita, però, de caure en incongruències com aquesta, i matissa: «Aquestes coses tant pròpiament quant he pogut les he tresladades del vulgar toscà en latí, no mudant la sentència, ans servant les paraules de la verge tant quant lo estil de la latinitat a permès. E yo, frare Thomàs de Vesach, del monestir de sent Onoffre de l'Orde le Preycadors, juxta la mia possibilitat, e tresladat de latí en valencià» (Vesach, 1511: 201v).

podria haver estat traduït cap a la meitat del segle XV, ja que alguns dels mots que s'hi troben es documenten vora la meitat del segle XV com a data més tardana (és el cas de mots com *dubtança*, *contumèlies*, *monsónegues*, *aur*, *gordar*, *lenga*, *ayga*, *la nívol*, etc.).

Tanmateix algunes de les característiques més interessants del text deriven del procés de traducció, ja que el text es veu clarament influenciat per la font llatina. Així la sintaxi esdevé llatinitzant, ja que la disposició dels elements en l'oració, la subordinació i la presència de nexes, etc. segueixen ben de prop l'original, com es pot apreciar:

[114] *Crescente quotidie amplius sacræ virginis anima in sui gratia Conditoris, & in virtute plus volitante quam ambulante, succrevit in ejus mente desiderium quoddam sanctum, habendi scilicet & attingendi perfectum fidei gradum: quo mediante, Sponso suo immutabiliter simul & inviolabili fidelitate subjecta, gratior redderetur.*

[46r.b] Crexent tot dia més avant l'ànima d'aquesta santa verge en gràcia de son Fahedor, e volant més de virtut en virtut que anant, cresqué en la sua pensa algun desig sant de haver o atényer perfet grau de fe; migençant lo qual ab son spós, ab immutable o invariable o immolable faeltat sosmesa, fos retuda pus agradable.

Aquesta voluntat de seguir de prop l'original llatí porta en nombroses ocasions a transliteracions; el traductor origina formes catalanes per assimilació a les formes llatines, solucions que sovint són incorrectes en català: «*Perpendisne, lector*», per «Propens, o tu lector»; «*persecutricem*» o «*habitatrix*» per «persecudriu» i «*habitudriu*», «*adamantinam*» per «adamant», etc.

A més, com a conseqüència del procés de l'exercici de la traducció, i amb la finalitat d'aconseguir la major claredat possible en el text català resultant, el traductor sovint usa sèries de sinònims per a traduir un mot, i així tenim sèries com: «e la hagués gustada o tastada» («*ac gustasset eam*»), «plena de lot o fanch e de moltes altres misèries» («*plenam luto & multis miseriis*»), «ab immutable o invariable o immolable faeltat» («*immutabiliter simul & inviolabili fidelitate subjecta*»), etc.

El traductor, a més, sovint genera incorreccions, ja que o bé tradueix fragments suprimint algun sintagma de l'original, de manera que queden inconnexos i sense sentit, o bé tradueix erròniament un terme per un altre, tal i com es veu en els exemples següents:

Mas jo-m penç que aquesta desponsació sia stada confirmació sia stat l'anell aquell lo qual a ella e no als altres per ço [47r.b] apparia [...].

Ego autem puto, quod hæc desponsatio divinæ gratiæ fuerit confirmatio; & signum confirmationis fuerit annulus ille, qui sibi & non aliis idcirco patebat [...]. (116)

Estes coses me referí la dita Lapa seriosament, a la qual per ço jo do tota fe, car axí com consta a tots conaxents, ella és de tanta simplicitat encara de vuytanta anys car, *encara que jo volgués*, no sabia fenyr aytals monsónegues. (13v.a)

Hæc ptæfata Lapa retulit mihi seriose, cui omnem idcirca fidem adhibeo quia prout omnibus constat noscentibus eam, tantæ simplicitatis est adhuc octogenaria, quod etiam si vellet, nesciret talia mendacia fingere. (25)

E, ab tots aquests, David propheta, havent lo psaltiri *musaych* en sa mà, lo qual sobre-susaument e sonora sonant [...]. (46v.b)

Ac cum his omnibus David propheta, psalterium musicum habens in manu sua. Quo super-suavissime ac sonore pulsante. (115)

Sembla evident que errades com aquestes són resultants del procés de traducció; d'altres que s'hi troben, podrien haver sigut ocasionades fins i tot pel copista, com ara quan hi trobem dues paraules properes semblants: «Tu infinit, mi *infinida*» («*tu infinite, me finitam*»); «jo he acordat celebrar la festa de la desponsació de la tua ànima sollempnament ab tu, axí com m'as e axí com m'as promés desponsar en fe» («*ego festum desponsationis animæ tuæ solenniter celebrare tecum decrevi: & sic, ut promisi, mihi te sponsare volo in fide*»), etc. O bé quan trobem la omissió d'un mot i la frase incompleta i sense significació:

E beneý Déu na Lapa, e omplint aquella de fecunditat axí com apparia abundant, le *constituhí en los costats de la casa* d'en Jaume son marit.

Benedixitque dominus Lapam, & fecunditate ipsam adimplens, tamquam abundantem vitem constituit in lateribus domus Jacobi viri sui.

O, per suposat, tractar-se de noves errades del traductor.

Tot plegat indica que la qualitat del text de la *Lingenda* no és massa elevada, tant per les errades que s'aprecien derivades de l'exercici de la traducció, com per algunes de les solucions lingüístiques que el traductor fa servir, cosa que allunya el text de les altres dues biografies de santa Caterina conservades en català, la de Miquel Peres i la de Tomàs de Vesach.

5. CONCLUSIONS

Les tres *Vides* que es compten de la santa dominica en la tradició catalana elaborades de manera exempta comparteixen algunes característiques comunes: les tres són traduccions d'obres llatines que tenen l'origen en la *Legenda Maior* de Càpua, i semblen pertànyer a una data més o menys propera en el temps; però tanmateix, són més nombroses les diferències que les allunyen.

Per ordre de cronologia la més antiga de les tres sembla ser la traducció anònima analitzada. La llengua del text no mostra una distinció lingüística clara entre els dialectes catalans principals, l'oriental i l'occidental, i presenta solucions més antigues que no les que es poden trobar en els altres dos textos, marcats, a més, amb nombroses marques dialectals que indiquen l'autoria valenciana d'ambdós. En el cas del manuscrit de Madrid, el tret lingüístic dialectal més rellevant és la presència constant d'oscil·lacions vocàliques, cosa que fa pensar en una autoria no valenciana del text, sinó en un traductor d'origen oriental.

La hipòtesi de datació del text vora la meitat del segle XV no contradiria ni la datació que Briquet estableix per a les marques d'aigua, ni comportaria un anacronisme pel que fa al context històricocultural, ja que hi ha notícies d'altres testimonis que contenen la *Vida* de Caterina de Siena en aquestes dades, malgrat que encara no haguera estat canonitzada.

L'autor de la traducció, a més, sembla que no hi estiguera massa familiaritzat amb les solucions catalanes, el que fa pensar que no estem davant d'un lletraferit en con-

tacte amb un cercle viu d'autors que fan de la matèria hagiogràfica literatura. Miquel Peres aprofita la traducció de l'obra llatina com a exercici estilístic per crear una prosa artitzada enriquida per les possibilitats del llenguatge; i Tomàs de Vesach, realitza una traducció acurada i planera, seguint la premissa de la moderació d'excessos retòrics amb la finalitat de facilitar-ne la comprensió als lectors; després però, d'haver celebrat un certamen poètic en honor de la santa italiana. El traductor anònim del manuscrit de Madrid sembla procedir d'un context ben diferent. Fa pensar en un traductor que, al si d'un convent, i allunyat de la producció literària en llengua vernacle, tradueix el més fidelment que pot la font llatina, tot i que no pot evitar d'incórrer en errades i incongruències freqüents que en dificulten la lectura.

El traductor no té altra finalitat que traduir el text tal i com li ha arribat, i no hi redacta cap pròleg on declarar els objectius que pretén d'aconseguir o els criteris que seguirà. No hi ha tampoc cap dedicatòria o laudatòria, cosa que no revela cap finalitat ulterior, a diferència de les traduccions de Peres i Vesach, on es descriu amb detall tant l'autoria de la traducció com la font traduïda, les causes i les finalitats a què obeeixen, i l'estil que volen conrear.

El manuscrit anònim, llavors, sembla ser una traducció aïllada de la resta de manifestacions que s'han conservat de Caterina de Siena en llengua catalana. Tot i que tradueix la mateixa font que Tomàs de Vesach empra, i a la qual Peres també hi acudeix per a completar la seua *Vida* amb alguns fragments, no sembla haver cap tipus de relació entre aquesta i les dues posteriors. Sembla que ni Peres ni Vesach la coneixien, o al menys no la tingueren en consideració, ja que no incorren en cap de les errades contingudes en l'obra anònima.

Tanmateix, l'estudi de l'obra resulta, igualment interessant, ja que, gràcies a aquest testimoni, es pot comprovar la importància de la devoció per la dominica en dades molt primerenques. Fet que demostra d'una banda la transmissió textual fluïda entre Itàlia i la corona catalana; i, d'una altra, l'existència d'un interès i un culte molt primerenc a terres catalanes, sense incidir-ne condicionants històrics com els que potser es troben a la València de finals del segle XV.

El model d'espiritualitat intimista, que es consolidarà al segle XVI amb la *devotio moderna*, sembla que evolucionà sempre i de manera progressiva en terres catalanes, i aquesta és una mostra que evidencia algunes de les primeres passes cap a la renovació espiritual. L'interès per la vida i les oracions de la santa que es desprèn de la lectura atenta i dedicada del manuscrit, indica la interiorització del model d'espiritualitat de santa Caterina de Sena, model que representa la contemplació i la imitació de la figura de Crist.

BIBLIOGRAFIA

Andrés Martínez, Gregorio: *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, XII (7001-8499), Madrid, Ministerio de Cultura. Dirección General del Libro y Bibliotecas, 1988.

—: «La valiosa colección de códices del Conde de Guimerá en la Biblioteca Nacional», en *Varia Bibliographica: Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel, Reicherberger, 1988, pp. 47-54.

- Aragüés Aldaz, José: «Tendencias y realizaciones en el campo de la hagiografía en España (con algunos datos para el estudio de los legendarios hispánicos)», *Memoria Ecclesiae*, XXIV, 2004, pp. 441-560.
- Arronis i Llopis, Carmen: «Algunes consideracions sobre la poesia profana de Miquel Peres compilada en el Cancionero General de Hernando del Castillo», en *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, León, Universidad de León, 2007, pp. 257-264.
- : La vida de sancta Caterina de Sena de Miquel Peres, Alacant, Universitat d'Alacant-Departament de Filologia Catalana, 2007.
- Baños Vallejo, Fernando: *Las vidas de santos en la literatura medieval española*, Madrid, Ediciones del Laberinto, 2003.
- Briquet, C. M.: *Papiers et filigranes des archives de Gênes 1154-1700*, Gêneve, H. Georg, Libraire-Editeur, 1888.
- Càpua, Ramon: «Vita sanctae Catharinae de Senis», en *Theologia Mysticae, Mirabulum scilcet, & inscrutabilium operum Dei lucida demonstratio ...e idiomate Italico in Latinum trasusa: Christianae pietas modum[m] methodum que com[m]plectens: hacenus quide[m] a piis probe que fidelibus curvotis summe desiderata, ac iam tandem postmultos labores exhibita*, Colònia, Jaspas Genep, 1553, 12v-85r.
- Casas Nadal, Montserrat: «Les versions catalanes de la "Vida de santa Caterina de Siena"», *Quaderns d'Italia*, 2, 2007, pp. 91-103.
- Domínguez Bordona, J.: *Catálogo de los manuscritos catalanes de la Biblioteca Nacional*, Madrid, Patronato de la Biblioteca Nacional, Blass, S.A. Tipográfica, 1931.
- Ferrando Francés, Antoni: *Els certàmens poètics valencians*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1983.
- Folché-Delbosch, R. (ed.): *Cançoner sagrat de vides de sants*, Barcelona, Societat Catalana de Bibliòfils, 1912.
- Huerga, Álvaro: «Santa Catalina de Siena en la historia de la espiritualidad hispana», *Teología Espiritual*, núm. 12, 1968, pp. 165-228.
- Martos, Josep Lluís: «La Vida de sancta Bàrbara del Jardinet d'Orats: Joan Roís de Corella o la recepció de la seua obra», en *Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval*, Santander, Universidad Internacional Menéndez Pelayo, 2000, pp. 1269-1287.
- Münzer, Hieronymus: *Viaje por España y Portugal: (1494-1495)*, Madrid, Polifemo, 1991.
- Toledo girau, José: *Inventarios del Palacio Real de Valencia a la muerte de doña María, esposa de Alfonso el Magnánimo*, Valencia, Centro de Cultura Valenciana, 1961.
- Vesach, Tomàs: *La vida de la seràphica sancta Catherina de Sena, ara novament per un devot affectat religiós d'ella complidament arromançada e de moltes istòries istoriada*. Valencia, 1511.
- Wittlin, Curt: «La vida de santa Caterina de Sena de Miquel Peres: Ampliació literària d'extrets escollits en el Chronicon d'Antonino de Florència», en *Actes del vuitè col·loqui d'estudis catalans a Nord-America*, Barcelona, PAM, 1998, pp. 305-332.